

MARDŽAN
KAMALI

Knjižara u Teheranu

Preveo
Saša Novaković

■ Laguna ■

Naslov originala

Marjan Kamali

THE STATIONERY SHOP

Copyright © 2019 Marjan Kamali

Translation copyright © 2022 za srpsko izdanje, LAGUNA

*Za Kamrana
Ti si moja ljubav*

Žustro su skliznuli u intimnost od koje se nikad nisu oporavili.

F. Skot Ficdžerald, *S ove strane raja*

Nema ničeg novog na svetu osim istorije koju ne poznajete.

Hari Truman

Prvi deo

Prvo poglavlje

2013.

Dom

Zakazala sam sastanak s njim.“
„Rekla je to kao da ide kod zubara ili psihoterapeuta, ili kod nasrtljivog prodavca frižidera koji je njoj i Volteru obećao doživotnu garanciju na hladno mleko, sveže povrće i sir ako kupe najnoviji model.

Volter Arčer je brisao sudove i gledao kuhinjsku krpu sa žutim piletom koje drži kišobran. Nije se raspravljao. Volterova ljubav prema logici i spremnost da dopusti da razum i argumenti sve nadvladaju bili su svedočanstvo Rojine dobre procene. Pa zar se nije udala za razumnog i, o bože, muškarca neverovatno punog razumevanja?! Zar nije, takođe, na kraju odustala od udaje za onog momka kojeg je upoznala pre toliko godina u maloj knjižari-papirnici u Teheranu, nego je umesto toga lasom vezala svoj život za stabilni stub iz Masačusetsa? Za Voltera, koji jede tvrdo kuvana jaja za doručak skoro svakog dana i koji joj kaže dok briše sudove: „Ako želiš da se vidiš s njim, onda to treba i da uradiš. U poslednje vreme si neraspložena.“

Roja Arčer je sad već gotovo postala Amerikanka, ne samo udajom nego i zato što je u tim Sjedinjenim Državama

bila više od pet decenija. Sećala se detinjstva na vrelim i prašnjavim ulicama Teherana, igara s mlađom sestrom Zari, ali njen život bio je sada pažljivo zaokružen i zapakovan u Novoj Engleskoj.

S Volterom.

Odlazak do prodavnice pre nedelju dana – po spajalice! – sve je rasturio i razvalio. Opet se zaglibila u 1953. U bioskopu *Metropol* usred najvećeg iranskog grada tog prevrtljivog leta. Crvena kružna sofa u predvorju iznad koje je kristalni luster blistao kao krupna suza, a dim cigareta lebdeo u pramenovima. Poveo ju je uz stepenice u bioskopsku salu, a tamo na platnu ljubile su se filmske zvezde sa stranim imenima. Nebo je bilo ljubičasto, ispresecano slojevima purpurnih senki tako raznolikih da je to izgledalo nemoguće. Zaprošio ju je pored rascvetalih žbunova jasmína. Glas mu je napukao kad je izgovorio njeno ime. Razmenili su bezbrojna ljubavna pisma, pravili planove za svoje sjedinjenje, za brak. Ali na kraju, ništa. Život joj je izvukao tlo ispod nogu i nestalo je sve što su planirali.

Bez brige.

Rojina majka uvek je govorila da nam je sudbina zapisana na čelu od rođenja. Ne može se videti, ne može se pročitati, ali je tu, napisana nevidljivim mastilom, i život prati tu sudbinu. Bez obzira na sve drugo.

Proterivala je tog momka iz misli decenijama. Morala je da gradi život, da upozna zemlju. Voltera. Da podigne dete. Onaj teheranski momak mogao je da se stisne na samo dno kofe, kao beskorisna i dotrajala krpa, pritisnut toliko u dubine da je nakon nekog vremena bio gotovo sasvim zaboravljen.

Ali sad je konačno mogla da ga pita zašto ju je ostavio tamo, nasred onog trga.

Volter je vešto izmanevrisao kolima do klizavog mesta suženog nabacanim snegom. Kad su se uz trzaj zaustavili, Roja nije mogla da otvori vrata. Tokom duge zajedničke vožnje nekako su ostala zaključana.

Prošao je okolo i otvorio vrata zato što je to bio Volter, zato što ga je vaspitala majka (Alis: dobra, mila, koja je mirisala na salatu od krompira) koja ga je naučila kako se treba ponašati prema dami. Zato što je imao sedamdeset sedam godina i nije mogao da shvati zašto se mladi ljudi danas ne ponašaju prema svojim suprugama kao da su od krhkog stakla. Pomogao je Roji da izađe iz kola i postarao se da joj pleteni šal zaštiti nos i usta od vetra. Zajedno su pažljivo prešli preko parkinga i popeli se stepeništem do sive zgrade Dakstonovog doma za stare.

Nalet pregrejanog vazduha pozdravio ih je u predvorju. Mlada žena, od oko trideset godina, s plavom kosom skupljenom u punđu, sedela je za stolom. Plastična pločica s imenom *Kler* bila joj je prikačena na grudi. Flajeri na oglasnoj tabli iza njenih leđa uzvikivali su „Filmsko veče!“ i „Bavarski ručak!“ sve s uskliknikom, iako su se ivice flajera urolale, iako su naborani ljudi u invalidskim kolicima santimetarski prevaljivali svoj put preko linoleumskog poda, a drugi koji su gurali hodalicu zastajali bi i uspravljali se da ne padnu.

„Zdravo! Došli ste da nam se pridružite na ručku petkom?“ *Kler* je rekla glasno.

Volter je zinuo da nešto kaže.

„Dobar dan i nismo“, Roja je brzo odgovorila. „Moj muž će probati rolnice od jastoga u *Dadelion Deliju*. Našla sam to na oglasima u *Jelpu*. Retko kad se mogu naći rolnice od jastoga usred zime. Čak i kad nisu prave.“ Trtljala je. Silno se trudila da ne bude nervozna. „Dali su im pet zvezdica.“

„Stvarno?“ Recepcionerka je izgledala iznenađeno.

„Rolnicama od jastoga“, Roja je promrmljala.

Volter je uzdahnuo. Raširio je pet prstiju na ruci da pokaže Kler kako njegova žena veruje u pet zvezdica.

„Dobro! Jastog!“ Kler je klimnula glavom. Izgovorila je to kao nešto između *jastuka* i *jastoha*. „Mora se verovati tim *Jelpovim* ocenama!“

„Hajde sad“, Roja je nežno rekla mužu. Propela se na prste da poljubi Voltera u sveže obrijan obraz. Koža kao krep-papir, miris sapuna „irsko proleće“. Želela je da ga ohrabri.

„Da, tako je“, kazao je Volter. „Shvatili ste. Idem, onda.“ Ali nije se pomerio.

Stisnula mu je ruku, poznat, mek stisak njenog života.

„Pazite da ne uleti u nevolje“, Volter je konačno rekao recepcionerki. Glas mu je bio napet.

Talas hladnog vazduha ispunio je predvorje kad je Volter izašao na dupla vrata i spustio se na zaleđeni parking.

Roja je stajala ispred stola. Iznenada ju je preplavio miris amonijaka i nekog dinstanog jela. Govedina? S lukom, sigurno. Grejanje pojačano da bi se izborilo s hladnoćom Nove Engleske utrostručilo je mirise jela. Nije mogla da veruje da je zaista tu došla. Radijatori su šišтали, kolica su cvilela, odjednom je sve izgledalo kao užasna greška.

„A kako mogu vama da pomognem?“, upitala je Kler. Zlatni krstić visio joj je oko vrata. Pogledala je Roju s čudnim izrazom lica, kao da je poznaje.

„Imam sastanak“, rekla je Roja. „S jednim od korisnika vaših usluga.“

„S jednim od domaćih! Sjajno! A o kome je reč?“

„O gospodinu Bahmanu Aslanu.“ Reči su izašle iz Rojinih usta sporo, kao kolutovi dima, vidljive i stvarne. Godinama nije glasno izgovorila njegovo ime.

Krštić na Klerinom vratu zasvetlucao je ispod fluorescentnog svetla. Volter je dosad već otišao s parkinga.

Kler je ustala, obišla sto i stala ispred Roje. Nežno ju je uzela za ruke. „Tako mi je drago što napokon imam priliku da vas upoznam, gospođo Arčer. Ja sam Kler Bejker, zamenica upravnika u Dakstonovom domu. Hvala vam što ste došli. Čula sam toliko toga o vama. Mnogo nam znači što ste došli.“

Dakle, nije recepcionistkinja – upravnica je. Otkud Kler Bejker zna kako se Roja zove? Mora biti iz knjige gostiju. Na kraju krajeva, zakazala je sastanak. Ali zašto se ta mlada žena ponaša kao da je poznaje? I gde je to imala prilike da čuje mnogo o njoj?

„Molim vas, pođite sa mnom“, Kler je rekla nežno. „Odvešću vas do njega.“ Ovog puta nije dodala usklik koji je ovde izgleda bio neophodan da bi se prikrija beda svuda oko njih.

Roja je pratila Kler hodnikom do velike sale opremljene dugim stolom i plastičnim stolicama na rasklapanje postavljenim s obe strane stola. Ali za stolom niko nije sedeo da ogovara i da igra tombolu.

Kler je pokazala rukom ka drugom kraju prostorije. „Čeka vas.“

Pored prozora je sedeo muškarac u invalidskim kolicima pored slobodne plastične stolice. Bio im je okrenut leđima; Roja nije mogla da mu vidi lice. Kler je krenula ka njemu, a onda je stala. Podigla je bradu i odmerila Roju od glave do pete kao da procenjuje koliku pretnju predstavlja po bezbednost, koliki joj je kapacitet za dramu. Poigrala se lančićem. „Mogu li nečim da vas poslužim? Da vam donesem vodu? Čaj? Kafu?“

„Ništa, hvala.“

„Sigurno?“

„Ljubazno od vas, ali ne, hvala.“

Sad je bio red na Kler da okleva. Pobogu, niko nije želeo da ostavi Roju samu s tim... korisnikom usluga doma. Kao da je mala žena od sedamdeset i nešto godina mogla da naudi njemu ili bilo kome drugome. Kao da bi Roja Arčer mogla da spali sve oko sebe svojim prisustvom, da izazove eksploziju time što je tu.

„Sve je okej“, rekla je. Od Amerikanaca je naučila to da kaže: *Dobro sam, Sve je u redu, Sve je okej*. Laki amerikanizmi. Znala je da ih upotrebi. Srce joj je tuklo, ali je netremice gledala Kler.

Kler je spustila glavu, konačno se okrenula i otišla. Kuckanje njenih potpetica dok je izlazila iz prostorije odgovaralo je Rojinim glasnim otkucajima srca.

I dalje je mogla da pođe za Kler, da napusti to smrdljivo mesto, stigne do Voltera pre nego što završi s ručkom, da ode kući, uvuče se u krevet i pravi se kako nikad nije ni načinila tu grešku. Nije bilo kasno. Zamišljala je Voltera nagnutog nad kriglom piva od đumbira i rolnicama od jastoga, samog u tom restoranu – sirotana. Ali ne. Došla je ovamo da napokon sazna.

Korak po korak, tako se to radi. Naterala je sebe da krene prema kolicima kraj prozora. Njene potpetice nisu kuckale; nosila je svoje omiljene sive cipele sa debelim đonom. Volter je insistirao da obuče čizme za sneg, ali je odbila. Bila je spremna da prihvati mnogo toga, ali ne i da dođe u debelim eskimskim čizmama da vidi starog ljubavnika prvi put posle šezdeset godina.

Muškarac nije bio svestan njenog prisustva, kao da nije postojala.

„Čekao sam“, rekao je iznenada na farsiju, a Rojino telo je zabridelo. Taj glas ju je i punio energijom i umirivao dok su bili nerazdvojni.

Bila je 1953. Bilo je leto. Imala je sedamnaest godina. Nova Engleska se istopila, a hladnoća napolju i lažna toplota unutra su isparile, Rojine noge bile su preplanule i zategnute, i stajali su, ona i on, pored barikada naslonjeni na iskrzane daske, vikali su iz sveg glasa. Gomila je bujala, sunce je pržilo teme, dve duge pletenice završile su na njenim grudima, njena Petar Pan kragna bila je natopljena znojem. Svuda oko njih ljudi su mahali pesnicama i vikali kao jedan. Iščekivanje, svest da će nešto novo i bolje doći, da će biti njegova u slobodnom, demokratskom Iranu – sve je to bilo njihovo. Imali su budućnost i sudbinu u zemlji na samom pragu hrabrog početka. Volela ga je snagom praska. Bilo je nemoguće zamisliti budućnost u kojoj ne bi čula njegov glas svakog dana.

Roja je videla svoje korake na linoleumu, odjednom njoj neprepoznatljive – u sivim staračkim cipelama s debelim đonom i mašnom na vrhu.

Muškarac je okrenuo kolica i lice mu se razvuklo u osmeh. Izgledao je umorno; usne su mu bile suve, a duboke linije izrezbarile su mu čelo. Ali oči su bile radosne i pune nade.

„Čekao sam“, ponovio je.

Da li je bilo moguće tako lako kliznuti nazad? Glas je bio isti. Bio je to on, ceo i sav. Oči, glas, njen Bahman.

Ali onda se setila zašto je došla. „Vidim.“ Njen glas javio se mnogo čvršće nego što je očekivala. „Ali samo sam htela da te pitam: zašto me, za ime sveta, onda nisi čekao?!“

Svalila se u stolicu pored njega, s umorom svih svojih godina provedenih na zemlji. Imala je sedamdeset sedam godina i bila je umorna. Ali kad se setila tog okrutnog, otrežnjujućeg leta od koga se nikad nije oporavila, osećala se kao da i dalje ima sedamnaest godina.

Drugo poglavlje

1953.

Momak koji će promeniti svet

Voleo bih“, baba je rekao za doručkom dok su jeli svež „naan hleb s feta-sirom i domaćim džemom od višanja, „da vi devojke budete sledeća madam Kiri ovog sveta. To bih voleo. Možda čak i književnice“ – nasmešio se Roji – „kao ona Amerikanka: Helen? Keler?“

„Nisam gluva, babo“, rekla je Roja.

„Nije ni slepa“, dodala je Zari.

„Kakve to sad veze ima“, maman je mahnula rukom, dajući znak obema ćerkama da jedu brže.

„Moraš da budeš gluv i slep da bi bio Helen Keler“, Zari je zasijala, ponosna na svoje znanje o američkim heroinama.

„I nem. Nemoj da zaboraviš da moraš da budeš i nem“, Roja je promrmljala.

„Nisam o tome govorio.“ Baba je spustio čašu s čajem. „Mislio sam na onaj deo o genijalnosti. O jedanaest napisanih knjiga. Taj deo sam imao na umu.“

Sudbina je dala maman i babi samo dvoje dece, i to ženske. Baba je bio veoma napredan za svoje vreme: želeo je da njegove ćerku budu obrazovane i uspešne. Obrazovanje je bila njegova religija, a demokratija san.

Kao učenice srednje škole Roja i Zari bile su na putu najboljeg obrazovanja koje su devojke mogle steći 1953. godine u Iranu. Zemlja se ubrzano menjala, razvijala, otvarala. Imali su demokratski izabranog premijera: Mohameda Mosadika. Imali su i kralja, šaha, koji se zalagao za prava žena, što je započeo još njegov otac šah Reza. „Šah je svakako sluga prokletih Britanaca kad je reč o našim izvorima nafte!“, Baba je uvek govorio. „Ali, da, pomogao je ženama. To mu se mora priznati.“

Prezir i osuda članova porodice sklonijih tradiciji pratili su babine i maminine prosvećene poglede na svet. Kako dozvoljavaju, grdile su šapatom mamu u kuhinji, ćerkama u pubertetu da svuda idu bez pratioca? Maman je vešto umela da se na te primedbe samo osmehne. Odbacila je hidžab čim je šah Reza podržao nenošenje vela još 1930-ih. Pozdravila je reforme za emancipaciju žena iako su se njene religioznije rođake mrštile na uvođenje i usvajanje stranih običaja.

Maman i baba poslali su svoje ćerke u najbolju devojačku srednju školu u Teheranu. Svakog jutra, dok bi maman pristavljala vodu za čaj, Roja i Zari spremale su se za taj dan. Roja bi se samo umila i isplela gustu crnu kosu u dve dugačke pletenice, ali Zari bi natapkala malo boje na usne i ponosno otpuhnula da vrati na mesto talasaste uvojke koje bi napravila uvrćući pramenove kose trakama papira od novina svake večeri.

Dok se njena mlađa sestra lickala i doterivala, Roja je gledala svoj odraz u ogledalu. U poslednjih godinu dana mnogo se promenila. Lice joj je izgubilo detinje obline obraza, a jagodice su postale istaknutije. Iščistila se koža na kojoj bi ponekad buknule bubuljice. Duga crna kosa, prirodno talasasta, mogla je da se pusti da u kaskadama pada preko ramena kao što je Zari često preporučivala. Ali Roja je i dalje

pravila pletenice. Tako se više osećala kao svoja, posebno otkako su joj se i drugi delovi tela tako mnogo fizički promenili. I dalje je bila niskog rasta, ali s mnogo više oblina i s velikim grudima – ili, kako je to Zari govorila, bila je *razvijenija* tih dana.

Zari je gurnula Roju u stranu i zauzela sav prostor ispred ogledala. Potapkala je kosu i napućila usne. „S ovakvom frizurou izgledam kao Sofija Loren, zar ne?“

Šta je drugo Roja mogla nego da potvrdno klimne glavom i kaže *da*? Zakopčala je pamučnu bluzu, navukla školsku uniformu od *ormaka*, i povukla mrske dokolenice. Roja je morala priznati da čak i ona voli kratke, „američke“ čarape, kako su ih devojke zvale, ali direktorka škole kažnjavala je one koje su ih nosile. Roja nije smogla hrabrosti da uđe u školu visoko podignute glave sa soknicama na nogama.

„On nam je nada!“, baba je napunio usta hlebom i sirom. „Premijer Mosadik nacionalizovao je izvorišta nafte da bismo se oslobodili stiska AIOC-a.“ Anglo-iranska naftna kompanija bila je babin smrtni neprijatelj. „Prvi put u poslednjih pedeset godina Iranci mogu da upravljaju svojim prirodnim resursima, a ne da ih iskorišćavaju imperijalisti. Premijer se jedini može suprotstaviti stranim silama. Bićemo očas posla demokratska zemlja pod Mosadikovim vođstvom. Ako vi cure budete marljivo učile istoriju i hemiju i matematiku, bićete deo najbolje društvene klase stručnjaka kakvu dosad ova zemlja nije imala. Prosto da čovek ne poveruje! Vidite li šta vam je na raspolaganju? Mogućnosti koje mlade dame sada imaju? Šta ja mogu da radim kao državni činovnik? Da prevrćem papire? Da sedim i pijem čaj?“ Otpio je još jedan dug gutljaj čaja. „A vi, kćerke moje! Otići ćete dalje, postići ćete više nego što smo vaša majka i ja mogli da sanjamo! Zar nije tako, Manidže?“

„Može li barem jedno jutro“, rekla je maman, „da prođe bez predavanja? Da doručujemo u miru?“

Baba se žacnuo, u izrazu lica videla mu se uvređenost, ali to ga nije sasvim omelo. „Moja Marija Kiri!“ Klimnuo je glavom ka Zari, mlađoj ćerki. „Moja Helen Keler!“ Namignuo je Roji, osamnaest meseci starijoj.

Devojke su previše dobro znale za očeve preuveličane nade. Sedamnaestogodišnja Roja trudila se da živi u skladu s babinim očekivanjima, ali zapravo je želela samo da čita prevedene romane Hemingveja i Dostojevskog. I pesme sjajnih persijskih velikana Rumija, Hafiza i Saadija. Osim toga, Roja je volela i da kuva, stajala bi pored maman i pratila oživljavanje recepata najboljih *khoresh** jela.

Njena mlađa sestra bila je daleko od buduće madam Kiri. Zari je bila opsednuta momkom po imenu Jusuf. Htela je da se bogato uda, da pleše tango i uči valcere. Htela je da plati pet urmana za kartu jedne od popularnih klinačkih zabava, da uskoči u sambu i da sve zadivi svojim pokretima. Uveče bi, u krevetu, Zari detaljno prepričavala Roji svoje snove.

„Dobro, spremne ste, krećite!“ Maman im je dala po poljubac u obraz i uzela čaše od čaja.

Zari je salutirala babi s podsmešljivom odanošću njegovim idealima. Umesto da se nasmeje, baba je otpozdravio sporo i ozbiljno.

Zari je bacila pogled ka Roji s brzom grimasom koju je samo sestra mogla da vidi i pročita.

Na vratima su se Roja i Zari obule. Iako je Roja bila u najstarijem, poslednjem, a Zari u mlađem, drugom razredu srednje škole, i dalje se zahtevalo da nose crne kožne cipele s uredno vezanim pertlama.

---

* Doslovno – jelo; opšti iranski naziv za kuvana jela od mesa i povrća. (Prim. prev.)

Devojke su prešle iz *andaruma*, unutrašnjeg dela kuće u spoljašnji, hodnikom i stepenicama koje su vodile u vrt. Dok su prolazile pored tirkiznog popločanog ribnjaka, Roja je pozavidela ribama. One samo plivaju u hladnoj plavoj vodi. Od njih se ne očekuje da postanu uspešni članovi najbolje društvene klase stručnjaka kakvu dosad ova zemlja nije videla.

Roja je zatvorila kapiju, izašle su u uličicu i potom na glavnu ulicu. Tu su se držale jedna druge, pritiskajući knjige na grudi.

Nije bilo demonstancata tako rano ujutru, ali svuda je bilo letaka s prethodnog protestnog marša. Odštampane slike premijera Mosadika – njegov oštar, povijen nos, oči erudite umornog od sveta – razbacane po trotoaru i ulici. Roja nije mogla da podnese pogled na njegovo lice pod nogama gde ljudi mogu da ga gaze. Podigla je nekoliko letaka i pažljivo ih držala.

„Zar stvarno misliš da možeš da ga spaseš?“, upitala je Zari. „Za večeras se spremaju demonstracije komunista. A potom još jedne koje će održati šahove pristalice. Ne možeš spasti premijera. Nadjačale su ga dve frakcije koje žele da ode.“

„On ima stotine, hiljade, milione pristalica! Narod, svi smo uz njega!“, rekla je Roja.

„Narod se tu malo pita, i ti to znaš. U ovoj zemlji previše je korupcije i sklapanja poslova ispod žita.“

Roja je privila svoje knjige i Mosadikove slike čvršće na grudi i nastavile su put ka školi. Naravno, Zari je bila u pravu. Eto, samo prošle nedelje sazvano je vanredno okupljanje cele škole. Direktorica je izašla na binu podbočivši se i zahtevala da učenice kažu ko rastura komunističke brošure po školi. Niko nije progovorio. Roja je znala da

Džale Tabatabaji deli pamflete ispod klupe na odmorima. Pitala se kako je došla do njih. Kako se uopšte usudila da ih uzme? A potom, pošto je sastanak raspušten, pojavila se policija sa megafonom, puškama i s crevom za vodu. Abaz, školski domar, pomogao je zadržim policajcima da prikače crevo na ventil u dvorištu. I baš dok je Džale izlazila iz škole, policajci su pustili vodu i naciljali mlaz ka njoj. U prvom trenutku njen izraz lica pokazivao je začuđenost i nevericu. Onda se promenio u odlučnost, nepokolebljivu volju. Bacila se, zaplovila vazduhom kako bi izbegla šištavu zmiju vode. Sletela je uz tup udarac u samu sredinu njene snage. Nekoliko sekundi kasniji bila je sva mokra, školska uniforma zalepila joj se za obline, iz natopljene kose cedila se voda.

Jedan policajac rekao je: „To će te naučiti da poštuješ svoju zemlju i da ne širiš komunističke laži. I nemoj da misliš da nećemo naći sve one koji stoje iza tog izdajničkog dosluha s Rusijom. Vi devojke treba da postanete pristojne mlade žene, a ne da budete političke mule.“

Direktorka je zapljeskala.

Devojke odane šahu aplaudirale su i klicale izdvojene u svojoj grupi u dvorištu. Nekoliko njih bilo je iz bogatih porodica. Očevi su im radili u naftnim kompanijama. Učenicice koje su važile za duboko religiozne pridružile su im se aplaudirajući. Prvi put posle dužeg vremena svešteničke porodice i pristalice šaha nastupale su zajedno.

Prokomunistički nastrojene cure otrčale su do Džale i okružile je čim su policajci i direktorka otišli iz dvorišta. Brisale su je džemperima i maramicama, peševima uniformi. Džale se uspravila, iako se sve cedilo s nje, i rekla im da ne brinu. Čak se i nasmejala. Roja je znala da će sad Džale s još više žara zastupati marksističke ideje. Takve su bile komunistkinje

Tudea. * Neustrašive i odlučne. Uvek spremne da kažu kako bi Iran trebalo da ide stopama Sovjetskog Saveza.

Roja, Zari i devojke naklonjene premijeru sjatile su se u svoj krug, zaprepašćene i potresene. Ako bi je neka drugarica iz škole upitala koga podržava, Roja bi rekla: „Premijera Mosadika i Narodni front.“ Kad bi kazala nešto drugo, slomila bi ocu srce. Premijer Mosadik mogao je da dovede zemlju do demokratije. Studirao je prava u Švajcarskoj, postao ministar inostranih poslova, a u izlaganju u Ujedinjenim nacijama rekao je da bi Anglo-iranska naftna kompanija trebalo da vrati Iračanima vlasništvo nad iranskom naftom. Roji se sviđala Mosadikova težnja ka nezavisnosti i oslanjanju na sopstvene snage. Divila se čak i njegovim pidžamama (u kojima su ga ponekad fotografisali).

Dok se Roja na putu do škole prisećala incidenta sa Džale, poželela je da se podeljenost u društvu i stalni politički obračuni završe. Politika je ušla u svaku poru društva, u svaku učionicu. Drugarice iz škole sad su bile podeljene, baš kao i cela zemlja, na pristalice kralja, pristalice premijera i pristalice komunista. I bila je umorna od toga.

Kad su Roja i Zari stigle do kapije škole, dočekao ih je domar Abaz. Izgledao je strogo. Zadatak mu je bio da pazi da niko neovlašćeno ne uđe u dvorište, da štiti svetost institucije i bezbednost devojaka. Nije mu, međutim, bilo u opisu posla da otvara šlic na pantalonama i da seva penisom s uredno vezanom ružičastom trakom. Ali znalo se da to povremeno radi.

Zari se ukočila kad je Abaz otvorio kapiju s osmehom. Nakon što su odmakle dovoljno daleko da ne može da ih čuje, prošaputala je: „Ponovo mi je pokazao svoj *dodol* prošle nedelje.“

---

* Persijski: *Hezb-e Tude-ye Iran*, skraćeno *Tude*, Narodna partija Irana. (Prim. prev.)

„Je l' bio vezan trakom?“, upitala je Roja.

„Kao i uvek. Kako muškarci uopšte hodaju dok im ta stvar klatara?“

„To mora da boli.“

„Tako je veliki, čudi me da nemaju stalno osip tamo dole.“

„Pa, videla si samo domarov.“

„Da.“ Zari je na tren izgledala zamišljeno.

„Da li si rekla direktorki?“

„Kazala mi je da nije lepo da devojke lažu. Da je Abaz radio u školi i pre nego što sam se ja rodila, i da treba da me bude sramota što izmišljam tako vulgarne priče.“

„Njen uobičajen odgovor.“

„Da.“ Zari je uzdahnula.

Momci su bez imalo muke nalazili način da iz svoje škole dođu do devojačke i da vise kod kapije posle časova. Abaz ih je terao. „Pseći sinovi!“, vikao je. „Ostavite te devojke na miru, gorećete u paklu!“

Roja je ignorisala momke koji bi ih pratili do kuće, ali Zari bi se postarala da oni zgodni vide kako se igra pramenovima guste crne kose, posebno ako bi i Jusuf bio među njima. Ponekad bi se momci pojavljivali na svakom ćošku, iza svake krivine. Vešti, lukavi, dovitljivi momci koji bi namigivali, zviždali, flertovali. Zgodni, pametni, sa šarmantnim osmehom. I oni tihi, stidljivi koji bi povremeno krišom bacili pogled i pocrveneli kad bi u tome bili uhvaćeni. Roja se navikla na njih kao što se čovek navikne na dosadne muve, što znači da se nikad nije sasvim navikla na njih.

Rojino omiljeno mesto u Teheranu bila je Prodavnica papira. Nalazila se na uglu Čerčilove ulice i Hafizove avenije, tačno preko puta njene škole i ruske ambasade.

Roja je volela da prelazi prstima preko tabaka glatkog papira u toj prodavnici. Volela je kutije s olovkama koje su mirisale na grafit i obećano znanje. Mogla je da provede čitavo popodne u razgledanju penkala i bočica s mastilom i u prelistavanju knjiga koje su govorile o poeziji i ljubavi i gubitku. Prodavnica se jednostavno zvala Prodavnica papira – nije bilo nekog boljeg ili otmenijeg imena – ali bila je to knjižara koliko i papirnica. Kako su se političke podela produbile te zime a usijane glave ušle u mitinge i demonstracije svud po ulicama, bilo je to savršeno, tiho sklonište. Utočište mira i tišine.

Jednog posebno vetrovitog dana u januaru Roja je, sklanjajući se pred maršom komunista, ušla u prodavnicu. Želela je samo da u miru čita poeziju.

„Jesi li za Rumija danas?“, gospodin Fakri je upitao iza teže. Bio je to prijatan, ljubazan muškarac u pedesetim godinama, s prosedom kosom, čupavim brkovima i okruglim naočarima s ramom od tanke žice. Zračio je mirom i spokojstvom. Cipele gospodina Fakrija uvek su bile besprekorno izgancane. Bio je vlasnik prodavnice otkako je Roja znala za sebe i bio je stručnjak za knjige. Gospodin Fakri imao je pune police klasika persijske poezije i prevode književnih dela sa svih strana sveta.

„Da, molim.“ Roja je tu dolazila tako često da je gospodin Fakri dobro upoznao njen literarni ukus. Znao je da Roja voli staru persijsku poeziju i da ne podnosi moderne kratke priče. Znao je da bi potrošila i poslednju paru džeparca na nov tabak papira i da su joj omiljene olovke, penkala, koverte i papiri oni uvezeni iz Nemačke jer bili su najživopisniji i najmoderniji. Znao je da ona ne samo da guta svaku reč starih pesnika nego i da u tišini svako malo žvrlja svoje reči na listovima papira koje bi kupila od njega. Gospodin Fakri je

znao sve to i upravo ju je njegova nenametljivost i dovodila u tu prodavnicu isto koliko i redovi nedirnutih knjiga.

„Izvoli.“ Knjiga Rumijeve poezije koju joj je dodao bila je odštampana na sjajnom novom papiru i imala je tamnozelene korice sa zlatnim slovima. „Neke od njegovih najboljih pesama su među ovim koricama. Nađi mirno mesto i ne daj nikom da ti smeta. Potrebna je usredsređenost ukoliko želiš da stigneš do njegove istine.“

Roja je klimnula glavom i posegla za novčanikom kad se oglasilo zvonce iznad vrata prodavnice. Vrata su se širom otvorila, puštajući da uđu povici s ulica i jak nalet vetra. Rumijevi listovi zalepršali su joj u rukama. Momak njenih godina ušao je u prodavnicu u žurbi. Nosio je belu košulju s kragnom i tamne pantalone; kosa mu je bila gusta, crna, razbarušena, obrazi crveni od vetra. Ušao je zviždućući setnu i čežnjivu melodiju. Nikad dotad tako nešto nije čula, i potpuno je bilo u suprotnosti s njegovim žustrim korakom i samouverenim izgledom.

Gospodin Fakri je skočio, brzo reagujući. Zaronio je ispod tezge, dohvatio gomilu papira, vezao ih uzicom i dao ih momku kao da je čekao tu posebnu mušteriju celog dana. Momak je prestao da zvižduće, iskopao novac iz džepa i platio. Bila je to brza transakcija bez reči. Momak je maltene već izašao na vrata, a onda se okrenuo. Pomislila je da će zahvaliti gospodinu Fakriju. Ali gledao je pravo u nju. Oči su mu bile radosne i pune nade. „Danas mi se sreća osmehnula. Sreo sam vas“, rekao je. Onda je zakoračio iz radnje u vetar.

Gospodin Fakri i Roja nemo su stajali dok se prodavnica umirivala i vraćala u normalu nakon pojave nepoznatog momka. Kao da su plovili u balonu koji je sad počeo da sleće i da se izduvava.

„Ko je to bio?“, upitala je Roja, osećajući, bez ikakvog razloga, naboje i naelektrisanost. Bilo je dezorijentišuće i zbunjujuće što je uzbuđenje prostrujalo njome samo od kratke posete tog momka.

„To je, draga moja devojko“, rekao je gospodin Fakri, „Bahman Aslan.“ Zabrinutost mu je preletela licem. Dobovao je prstima po tezgji. „To je momak koji želi da promeni svet.“

Roja je pažljivo stavila Rumijevu knjigu u svoju školsku torbu. Zurila je u vrata. Osećala se inficirano, kao da je bila svedok nečeg nadjačavajućeg i iznenađujućeg, ali i duboko ličnog, nekog neizbežnog udara nade i života i energije. Pozdravila se kao ošamućena s gospodinom Fakrijem.

Četiri dana tražila ga je na ulicama. Slinavi Husein pratio ih je tamo-amo; mnogo ju je to nerviralo. Drski i bućni Sirus otvarao je vrata njoj i Zari. Jusuf je nekoliko puta bacio pogled ka Zari dok su prelazile ulicu, a onda se pravio da pažljivo gleda banderu. Kud god bi krenule, ulice su bile pune učenika muških škola. U grupama su učestvovali u raznim protestima. Ali onog momka koji je uleteo u Prodavnicu papira i od kojeg se svet kretao malo brže, žustrije, s mnogo više energičnosti – makar i na samo nekoliko minuta – nigde nije videla.

Roja je svakog dana išla u školu sa Zari i vraćala se kući, jela mamina *khoresh* jela, slušala babine priče o planovima premijera Mosadika. Oslobođiće zemlju stranog uticaja jednom zauvek i niko im više neće otimati naftu. On će ih odvesti u budućnost, u demokratiju!

Roja je učila geometriju, pisala pesme i smešila se kad bi baba ponovio da će ona biti sledeća madam Kiri, bogami hoće, zaboravi Helen Keler. Ali nigde nije videla momka

s radosnim očima – onog zbog kojeg je gospodin Fakri isporučio tabak papira brzinom i važnošću kao da predaje oružje ratniku.

U nedelji koja je usledila, Roja je u Prodavnici papira uzela metalni rezač za olovke i prešla palcem preko malih udubljenja sa strane. Opet je vetar poneo papire kad su se vrata s treskom otvorila i kad je on ušao.

Ovog puta prestao je da zvižduće čim ju je video. Činilo se da je stidljiviji i manje samopouzdan. „Rumi“, rekao je gospodinu Fakriju, ali brzo je bacio pogled ka njoj. Njegova crna gusta kosa bila je pažljivo začešljana. Bela košulja s kragom ispeglana. Oči su mu iskrole i smešio se učtivo.

Istom onom brzinom i sa željom da udovolji, gospodin Fakri izneo je kopiju iste one knjige koju je dao Roji pre nedelju dana. Nakašljao se. „Izvolite, Bahman-džane.“

Ovog puta Bahman je zahvalio gospodinu Fakriju, naklonio se diskretno Roji i onda se vratio na ulicu.

„Čemu takva žurba? Kuda ide? Šta je tako važno?“, rekla je kad se pribrala. Pokazaće gospodinu Fakriju da nije omuštavila zbog tog momka.

„Rekao sam ti, Roja-hanumo. Momak želi da promeni svet. A tu nema gubljenja vremena.“ Gospodin Fakri uzeo je krpu i obrisao prašinu s tezge. „Za to je potrebna žustrina, energičnost, budnost.“ Prestao je da briše tezgu. „To zahteva“, pogledao ju je strogo, „izuzetan oprez.“

Roja je šmrknula. Spustila je rezač i ispravila leđa. „Ne znam kako misli da promeni svet. Previše žuri. Nije baš pristojan. Zvižduće bez razloga! Nije vam ni zahvalio kad je bio tu prošlog utorka. Ponaša se kao da je mnogo važan. Kosa mu je smešna. Ne znam baš kako će takav momak promeniti svet.“

„Izuzetan“, gospodin Fakri spustio je obe ruke ne tezg u i nagnuo se ka njoj, „oprez.“

Bila je upozorena. I još u nekoliko navrata kad je videla Bahmana u prodavnici, došao bi odmah posle škole utorkom kao da zna da će je tu zateći. I svaki put Roja bi se pravila da je zauzeta pretraživanjem naslova knjiga, pažljivim proučavanjem novih papira, gledanjem na sve strane samo ne u njega. I naravno, nijednom nije mogla da se uzdrži da ga ne pogleda, sve do petog utorka kad više nije mogla da podnese tišinu.

Pravila se da ima pitanje u vezi s poezijom i uputila ga je gospodinu Fakriju, koji joj iz nekog razloga nije odgovorio, pa joj je odgovor dao tajanstveni momak.

Momak koji će promeniti svet nekako je uspeo da kaže: „Vatra“, u odgovoru na njeno pitanje koja reč sledi u toj strofi jedne od Saadijevih starih pesama.

Lice joj se užarilo.

„Vatra“, ponovio je momak.

Naravno, bio je u pravu, to je bila sledeća reč u Saadijevoj strofi. Rekao je to s tolikom sigurnošću da se Roja nadala da greši a isto tako je želela da sedne i razgovara s njim satima. Ali morala je da ide; sestra ju je čekala.

Zari je bila veoma neraspoložena kad joj je Roja prišla prešavši na drugu stranu ulice. Ogluvela je slušajući govornike na demonstracijama, požalila se, dok joj sestra visi nad olovkama i knjigama u prodavnici koju je i bog sveti zaboravio. Rekla je da mora što pre da stigne kući i da legne s flašom tople vode na stomaku jer ima strašne menstrualne bolove i uz to umire od gladi, čekala ju je tako dugo. Roja mora da nauči da poštuje druge ljude za promenu. Roja je celim putem do kuće slušala Zarino gundanje. No i dalje

je gledala oko sebe, pitajući se kad će sresti onog momka i negde drugde, a ne samo u Prodavnici papira.

2013.

Roja je naslonila glavu na staklo prozora automobila i gledala kako Nova Engleska stojički promiče u svojoj hladnoći.

Htela je da se usredsredi na Voltera i na to koliko će uživati u večeri. Napraviće riblje krokete koje on toliko voli. Želela je da zaboravi onog momka, posetu domu. Ali reči iz njegovog pisma nisu htele da odu. Zapamtila ih je nehotice pre šezdeset godina.

Obećavam ti, ljubavi moja. Naći ćemo se na Trgu Sepah na sredini... u sredu... u podne. Ili koji minut kasnije, ako ne budem mogao da stignem tačno na vreme. Sačekaj me tamo i bićemo zauvek jedno. Uzbuđenje i radost što ću te videti vodiće me nekoliko narednih dana.

„O, Voltere“, rekla je. Naslonila je čelo na staklo i zaplakala.

Treće poglavlje

1953.

Ljubav: kako zapetlja stvari

*Pogledaj ljubav
Kako umrši
One koji se zaljube*

*Pogledaj duh
Kako se spaja sa zemljom
Dajući joj nov život*

Roja je ponovo pročitala Rumijevu pesmu. Čekala je da se Bahman pojavi. Nije propuštala da utorkom ode u Prodavnicu papira otkako je onomad prvi put uleteo u nju. Ispunila je zimu očekivanjima, razgovorima, uzbuđenjem. *Kad si se zaljubila, sestro? Kaži mi. Rekao je reč iz pesme i to je bilo to?*

Naravno da nije bilo tako, Roja je kazala Zari. Nije to bila samo jedna reč, jedan trenutak. Takve stvari dešavaju se samo u američkim filmovima, zar to ne zna?

Roja je želela celovitost, želela je toplinu, želela je bekstvo i utehu. Prodavnica papira s knjigama davala joj je to. Bahman ju je ispunio svojim prisustvom. Ali ukoliko bi morala

da odredi kad se nepovratno zaljubila, rekla bi da je to bilo sedmog utorka. Taj dan je najavljivao kraj zime. Hladnoća, mraz i obeshrabrenost tog godišnjeg doba ustupili su mesto obećanjima pupljenja, cvetanja i novih početaka. Bio je to dan spreman da se rasprsne. Cela zemlja se pripremala da proslavi prvi dan proleća: persijsku Novu godinu.

Gospodin Fakri je leteo po radnji tog sedmog utorka s nestrpljivošću i nervoznom energičnošću, pomažući majkama da kupe novogodišnje poklone za decu, pakovao je olovke, pozdravljao kupce ponesenim i iskrenim rečima: „Nek vas uvek prati radost i dugo poživeli!“

„Poklon za mog sina“, žena je prela, „tako su mu dobre ocene u đaćkoj knjižici, a voli da čita.“ Njen ponosni izraz lica izmamio je osmeh Bahmanu – Roja je to videla. Druga mušterija kupila je olovke u boji koje je gospodin Fakri povezao kao cvetni buket zelenom trakom. Pokazalo se, naravno, da su zbirke pesama najtraženije – žed za persijskom poezijom bila je nepresušna kao i uvek. Roja i Bahman držali su se podalje jedno od drugog kad se u prodavnici stvorila gužva posle škole. On se usredsredio na politički traktat koji je stajao ukoričen blizu tezge, a ona ostala pozadi kod prevoda stranih romana.

A onda, brzo kao što su došli i napravili gužvu, kupci su otišli. Knjige su kupljene, pokloni izabrani, saveti dobijeni – i ostali su njih dvoje zadubljeni u svoje pretraživanje, ali svesni prisustva onog drugog. Gospodin Fakri je zatvorio kasu uz glasan zvon.

„Ovih dana se mnogo kupuje za *Nowruz*! Da li su sva deca u gradu dobila tako dobre ocene da zaslužuju toliko poklona za Novu godinu?“

Roja i Bahman na to ništa nisu rekli, bezbedni svako u svom delu prodavnice.

„E pa“, gospodin Fakri je pogledao po radnji kao da se obraća širokom auditorijumu, „trgovac ne može da se požali na prodaju, ali trebalo bi da odnese pazar u banku.“

Ni Roja ni Bahman nisu se pomerili.

„Moraću nakratko da izađem i da zatvorim radnju...“

„Ja ću biti tu“, rekao je Bahman tiho.

„Molim?“

„Biću ovde. Ako neki kupac dođe, reći ću mu da se odmah vraćate.“

„O“, gospodin Fakri pogledao je Bahmana, a onda s nelagodnom i Roju.

Roja je osetila da je gospodinu Fakriju neprijatno. Prestavila ju je pomisao da će ostati nasamo s Bahmanom. Naravno, nije mogla da bude sama s njim. „Moram da idem kući. Želim vam prijatan dan, gospodine Fakri.“

„Ako ti već ideš... da, Roja-hanumo, želim da ti bude divan ovaj dan!“ Gospodinu Fakriju je laknulo. Ponovo je pogledao na sat. „Banka samo što se nije zatvorila. Nema mnogo vremena. Hvala ti, Bahman-džane. Prihvatiću tvoju ponudu.“

Gospodin Fakri je dohvatio kaput i pogledao Roju pravo u oči. „Zdravo, Roja-hanumo. Bezbedno stigni kući. Dok još nije kasno.“ Stavio je crni šešir na glavu. „Bahman-džane, brzo se vraćam.“ Požurio je napolje, a Roja je krenula za njim ka vratima.

„Ostani.“

Bahmanov glas bio je jasan, čvrst, siguran.

„Zdravo.“ Stala je na korak do vrata, okrenuta njemu leđima. Videla je kako gospodin Fakri nestaje dalje na ulici.

„Molim te, ostani.“ Glas mu je sad bio manje ubedljiv.

Okrenula se da mu kaže zašto nikako ne može da ostane. Ali kad ga je videla, nije mogla da diše. Izgledao je nervozno, zajapureno. Iako mu je izraz lica bio ljubazan.

Otići će. Mnogo toga treba da uradi. Maman i Zari biće potrebna pomoć u sređivanju kuće za Novu godinu. Za prolećno čišćenje. Mnogo brisanja prašine, beskrajno trešenje tepiha, pranje prozora sirćetom i vodom. Nije bilo moguće da ostane sama s tim momkom.

No ostala je nasamo s njim. Bila je sama s njim u prodavnici, i odjednom je to malo utočište imalo šansu da sve promeni.

„Koja ti je omiljena knjiga?“, brzo je upitao.

„Nemam omiljenu knjigu.“

„Samo sam... pretpostavio da voliš da čitaš.“

„Volim. Htela sam da kažem da nemam samo jednu omiljenu knjigu. Ima ih mnogo.“

Nasmešio se, a njegovo lice, i dalje crveno, pokazalo je malo više otvorenosti.

„Gospodin Fakri mi kaže da želiš da promeniš svet.“

Zakoračila je ka njemu, svesna da skače s litice, iznenađena što joj noge idu same. Stala je kad se našla ispred njega na dužinu ruke. Njegovo crvenilo lica, kosa na čelu, kaki pantalone, treštali su.

„Ne znam da li je to tačno“, Bahman je oborio pogled.

„Ali ti si *siasi*, politički si aktivan, zar ne?“

Digao je pogled iznenađeno. „Ima li nekog u ovoj zemlji ko nije?“

„Ja nisam“, napola je slagala.

„Ne možeš da budeš apolitična. Posebno ne sada.“

„E pa, ne sviđa mi se to. Sve te rasprave. Protesti.“

„Samo to imamo. Moramo da ostanemo uključeni. Ne smemo im dozvoliti da zbacе premijera Mosadika...“

„Veruješ u te glasine? Da će ga zbaciti?“

„Da, zabrinut sam. Strane sile bi mogle to da urade. Ili naši sunarodnici, izdajnici...“ Stao je. „Neću da te zamaram time.“

„Navikla sam. Moj otac govori manje-više iste stvari.“

Bahman se nasmešio. „Stvarno?“

„Da. Redovno dobijam dozu.“

Ništa nije rekao. Gledali su se u oči. Samo su stajali jedno naspram drugog. Napinjalo joj je nerve što je tako izložena njegovom pogledu, a istovremeno joj je to i prijalo. Ne mogu se dodirnuti. Ne smeju se dodirnuti.

„Voliš da čitaš, to znam. Voliš poeziju i romane“, rekao je nežno.

„Otkud znaš?“

„Gledam te svakog utorka. Voliš one tamo police.“ Pokazao je glavom prema delu prodavnice gde je gospodin Fakri držao prevode stranih romana.

„Dolaziš svakog utorka? Nisam primetila.“

Nasmejao se, a lice mu je zasijalo. Oči su nosile smeh; bile su pune dobrote od koje je zastajao dah. „Dolazim ja i drugim danima. Ali tebe nema. Tu si samo utorkom.“

„To je jedini dan kad mogu da dođem“, rekla je.

„A šta radiš drugim danima?“

„Učim.“

„Stvarno?“

„Da.“ Odgovorila je mirnim, čvrstim pogledom. „Moj otac želi da postanem naučnica. Ili književnica... kao Helen Keler.“ Promrmljala je poslednji deo rečenice.

„A ti?“

„Molim?“

„Šta ti želiš?“

Bilo je to apsurdno pitanje. Niko je nikad tako nešto nije pitao. Zar nije bilo dovoljno što ima podršku porodice, naprednog oca koji se zalaže za ćerku? Zar ne bi time Mosa-dikov pristalica poput njega trebalo da bude impresioniran? „Roditelji žele da završim srednju školu, da se upišem na fakultet i da postanem naučnica.“

„A šta bi uradila ako bi mogla sama da biraš, ako bi mogla da uradiš ono što zaista želiš?“